

UMNO DAN KRISIS; PENELITIAN KEPADA KRISIS DALAMAN-KES TERPILIH

Ku Hasnan bin Ku Halim¹, Ainudin Lee bin Iskandar Lee², Suhaimi bin Sulaiman³

¹Universiti Tun Hussein Onn Malaysia
hasnan@uthm.edu.my

²Universiti Utara Malaysia

³Universiti Malaysia Sabah

ABSTRAK

Demokrasi (Pilihanraya dan Pemilihan Parti) dan berasaskan amalan kebiasaan. Namun begitu dalam keadaan tertentu proses penggantian kepimpinan ini seringkali pula menimbulkan konflik dan polemik apabila ada keinginan untuk mengetahui kepimpinan itu secara wajarnya walaupun dilakukan atas nama Demokrasi (kebebasan untuk bertanding dan memilih pemimpin). Meskipun tuntutan Demokrasi membenarkan pertandingan (unsur keterbukaan), namun landasan sistem pemerintahan yang terbuka sifatnya itu akan menjadi agenda untuk mempertahankan kepentingan kelompok yang kecil sedangkan majoriti kumpulan yang lain menjadi mangsa akibat dasar liberalisasi serta keterbukaan itu. Maka akan wujud impak serta akibatnya. UMNO sebagai sebuah parti terbesar kepada orang-orang Melayu, telah menempuh tidak kurang daripada lima belas (15) krisis besar sejak parti itu ditubuhkan pada tahun 1946. Di dalam siri-siri krisis tersebut yang berlaku 4 kriteria ini diambil perhatian dan selalu di nilai dan dianalisis iaitu Siapa atau watak utama yang terlibat, Apakah isu-isunya yang terlibat dan dilibatkan, Sebab musabab pemula kepada krisis dan apakah pengakhiran kepada krisis tersebut serta implikasinya. Berasaskan kepada penelitian artikel ini merumuskan bahawa DNA UMNO itu adalah krisis dimana krisis dan konflik itulah mewujudkannya, membina, memperkukuh, memperkasa dan juga memberikan kelemahan kepada parti politik tersebut.

Kata Kunci: Politik, krisis, pemimpin, konflik, Demokrasi

1. PENGENALAN

Tulisan artikel ini memberikan tumpuan kepada persoalan krisis yang berlaku di dalam kalangan elit politik kepimpinan parti politik. Tidak terlepas dari perhatian dan kajian malah sering menjadi bahan perbincangan ialah parti United Malays National Organisation (UMNO).¹ UMNO yang ditubuhkan pada 1946, merupakan parti terbesar orang Melayu dan menjadi tulang belakang kerajaan memerintah Barisan Nasional (BN).² UMNO juga menjadi tempat berteduh kepada majoriti pemimpin-pemimpin Melayu yang kini sebahagian besarnya menjawat jawatan pentadbiran dan politik sama ada pada peringkat persekutuan mahupun negeri. Justeru, parti UMNO bersama-sama pemimpin-pemimpin parti tersebut sering menjadi bahan kepada perbincangan-perbincangan politik. Secara kebetulan, parti UMNO yang kini melewati usia 60 tahun tidak pernah kering daripada pelbagai kontroversi serta konflik yang mana menyebabkan perhatian sentiasa diberi kepada parti tersebut berbanding parti-parti seangkatan dengannya.

---

¹ Selepas ini dirujuk sebagai UMNO.

² Selepas ini dirujuk sebagai BN

Di dalam perkembangan siri krisis Elit politik di Negara Malaysia empat perkara akan terlibat di dalamnya iaitu Personaliti Pemimpin atau individu terbabit, Politik Hubungan antara Etnik (Inter-Etnik), Politik Hubungan dalaman etnik (*Intra Etnik*), Topik-topik umum seperti isu Agama, Pendidikan, Kebajikan, Alam Sekitar, Patriotisme, gender, warga emas, belanjawan dan isu serta hal ehwal antarabangsa. Di dalam siri-siri krisis tersebut yang berlaku 4 kriteria ini diambil perhatian dan selalu di nilai dan dianalisis iaitu Siapa atau watak utama yang terlibat, Apakah isu-isunya yang terlibat dan dilibatkan, Sebab musabab pemula kepada krisis dan apakah pengakhiran kepada krisis tersebut serta implikasinya. Malahan DNA UMNO itu adalah krisis dimana krisis itulah dikatakan mewujudkannya, membina, memperkukuh, memperkasa dan juga memberikan kelemahan kepada parti politik tersebut.

Walaupun pergolakan-pergolakan ini membantu proses kematangan UMNO tetapi di sesetengah tempat fenomena ini hampir menamatkan usia parti itu sendiri. Kepimpinan pula adalah satu proses menterjemahkan kehendak masyarakat bagi tujuan yang baik. Konsep ini juga seringkali di rujuk sebagai satu tindakan bersama yang dikepalai oleh individu tertentu bagi mencapai matlamat yang dibentuk sebelumnya. Kepimpinan juga adalah satu proses bertujuan menyelaraskan kehendak masyarakat yang pelbagai itu menjadi satu agar mudah untuk di tangani. Berdasarkan kepada definisi dominal dan pemahaman biasa, elit merujuk kepada sekumpulan kecil atau golongan dalam masyarakat yang mempunyai kelebihan, keistimewaan tertentu dalam bentuk kelebihan kekuatan ekonomi, pewarisan dan bakat semula jadi. Hasil daripada kelebihan inilah yang menyebabkan golongan kecil ini diberikan penghormatan yang tinggi di dalam masyarakat samada dilantik sebagai pemimpin atau sebagai tempat rujukan untuk menyelesaikan masalah semasa yang berlaku dalam kalangan masyarakat tertentu.

Elit kepimpinan dalam pengertian yang lebih luas merujuk kepada segolongan kecil masyarakat yang menguasai hampir kesemua fungsi dan peranan politik. Hal ini merangkumi dominasi keatas kuasa politik itu sendiri, kawalan keatas instrumen dan jentera kerajaan dan faedahnya atau kelebihan yang dapat dinikmatinya hasil daripada dominasi yang dipegang keatas aspek politik melalui kuasa itu tadi. Konsep elit ini juga di ketengahkan oleh Pareto yang menyarankan elit kepimpinan sebagai kelompok kecil dalam masyarakat dimana kuasa untuk menentukan kawalan sosial masyarakat dipunyai oleh kelompok kecil ini. Plato misalnya membuat tafsiran yang mudah berhubung konsep elit ini dimana beliau melihat elit ini boleh dikenal pasti melalui penguasaan politik dan pengagihan kuasa berkenaan di dalam masyarakat. Hal ini merangkumi kuasa mewujudkan kawalan sosial, membuat peraturan undang-undang, penguasaan sumber ekonomi dan kekayaan serta penguasaan keatas aspek-aspek pemerintahan.

Penulisan ini cuba untuk melihat:-

1. Apakah Krisis Elit dan kepuakkan yang berlaku itu membawa perubahan kepada Parti Politik UMNO?
2. Adakah Krisis Elit dalam kepimpinan yang berlaku di dalam parti politik UMNO itu melemahkan, memperkukuhkan atau memperkasakan Parti tersebut?

2. SELAYANG PANDANG

Perkembangan politik di Malaysia merupakan satu fenomena yang sangat menarik untuk dikaji dan dibincangkan. Perbincangan dalam bahagian ini memfokuskan tentang perkembangan kegiatan nasionalisme orang Melayu dan kegiatan politik bukan Melayu sama ada yang diiktiraf ataupun yang tidak diiktiraf oleh pihak penjajah British dalam usaha untuk mencapai kemerdekaan. Pada peringkat awal lagi, kedatangan British dalam menguasai dan menjajah negara ini telah dihalang oleh gerakan anti-penjajahan di setiap negeri (Abdullah Zakaria Ghazali, 1982). Jelasnya, walaupun kedatangan British dengan tipu muslihat namun ia sedikitpun tidak menggoyahkan kekuatan politik untuk menentang mereka. Di sinilah muncul wira-wira dalam politik tanah air seperti Dato` Dol Said, Dato` Maharaja Lela, Dato` Sagor, Dato` Bahaman, Mat Kilau, Tok Janggut, Dato` Abd Rahman Andak, Mat Salleh, Rentap, Rosli Dhoby, Dato` Kelana dan Haji Abdul Rahman Limbong. Sesungguhnya perjuangan tokoh-tokoh terdahulu menggambarkan bahawa kemerdekaan negara ini bukan diperolehi dengan mudah, tetapi sebaliknya dengan berkorban nyawa, darah, keringat dan aor mata (Buyong Adil, 1980).

Perkembangan politik di Tanah Melayu disemarakkan dengan kesedaran nasionalisme yang berasaskan kaum yang didorong oleh dasar ‘pecah dan perintah’ British sendiri. Pengelompokan masyarakat di kawasan yang berbeza telah menanam bibit kesedaran nasionalisme. Pada peringkat awal, kegiatan mereka lebih cenderung untuk memperjuangkan kebajikan di kalangan penduduk, tetapi akhirnya bertukar corak menjadi gerakan massa untuk membangunkan masyarakat dan memperjuangkan nasionalisme di kalangan penduduk Tanah Melayu. Kesemuanya mula terkesan pada awal abad ke-20. Kesedaran nasionalisme Melayu juga disokong oleh kerterbukaan minda Orang Melayu yang menerima pendidikan dari dalam dan luar negeri. Jelasnya, golongan ulama telah mencetuskan kepada kesedaran politik di kalangan masyarakat Melayu. Mereka digelar dan dikenali sebagai ‘Kaum Muda’ telah menggunakan pelbagai instrumen dan mekanisme bagi menyalurkan idealisme perjuangan yang berslogankan “gerakan Islah Islamiyyah” (Mohd Sarim Haji Mustajab, 1982). Akhbar Al- Iman telah dijadikan saluran media utama untuk menyebarkan kesedaran agama, politik, ekonomi, sosial dan kebudayaan di kalangan orang Melayu (Abd Aziz Mat Ton, 2000).

Faktor luaran juga mendorong sikap dan pemikiran mereka terhadap politik Tanah Melayu. Kemerdekaan yang dicapai oleh India pada tahun 1947 dan penguasaan Parti Komunis di China pada tahun 1949, telah menyebabkan orang Cina dan India memberi penekanan secara serius terhadap Tanah Melayu. Kerajaan British pula mengiktiraf sumbangan orang Cina dan India dengan menubuhkan Jabatan Hal Ehwal Orang Cina dan India sebelum Perang Dunia Kedua. Pemimpin-pemimpin masyarakat Cina dan India mula dilantik dalam Majlis-majlis Mesyuarat Kerajaan. Ini menggambarkan suara dan penglibatan mereka dalam pembuatan dasar kerajaan sudah mula kelihatan. Namun begitu, secara keseluruhan kesedaran politik dan nasionalisme di kalangan penduduk Tanah Melayu adalah terpisah mengikut kaum yang berasaskan perjuangan bangsa (Cheah Boon Kheng, 1984).

3. MENELUSURI KISAH KONFLIK DALAM UMNO

Di mana-mana negara sekalipun perbincangan tentang kuasa dan politik tidak pernah berpenghujung. Berbagai isu berkaitan politik dibangkitkan dan diperdebatkan sama ada pada peringkat tempatan mahupun antarabangsa. Perbincangan pada peringkat tempatan sering kali melibatkan parti pemerintah dan pembangkang. Manakala pada peringkat antarabangsa perbincangan menyentuh isu hubungan antara negara. Salah satu perkara yang menarik dan sentiasa mendapat perhatian ialah tentang krisis yang berlaku dalam kalangan para elit politik.

UMNO sebagai sebuah parti terbesar kepada orang-orang Melayu, telah menempuh tidak kurang daripada lima belas (15) krisis besar sejak parti itu ditubuhkan pada tahun 1946. Antara bentuk krisis yang dilalui ialah pemecatan pimpinan tertinggi parti, perpecahan dalaman, penentangan kepada pucuk pimpinan dan tekanan-tekanan daripada sekutu dalam BN. Akibat daripada krisis-krisis yang dilalui oleh UMNO, parti tersebut dikatakan menjadi semakin matang dan terus dapat bertahan sebagai sebuah parti terbesar orang-orang Melayu. Pergolakan UMNO sering kali mendapat perhatian bukan sahaja daripada ahli parti tetapi turut sama berminat ialah daripada kalangan para sarjana, penyelidik, wartawan, penyair dan sebagainya sama ada daripada dalam ataupun daripada luar negeri. Mereka ini cuba menghuraikan dan menjelaskan setiap pergolakan UMNO mengikut bidang kepakaran masing-masing. Pada masa yang sama, mereka turut melakukan andaian-andaian tentang masa depan UMNO.

Persaingan merebut kuasa antara berbagai-bagai pihak sama ada dalam kalangan pemimpin, pengikut, orang perseorangan dan negara sesuatu yang lumrah berlaku. Tidak terkecuali persaingan merebut kuasa turut terjadi dalam kalangan parti-parti politik dan para elit politik. Berbagai-bagai sebab dan faktor cuba dijelaskan oleh mereka yang terlibat bagi menjustifikasikan tindakan masing-masing. Selain daripada penjelasan oleh mereka yang terlibat, terdapat pihak-pihak lain turut membantu membuat penjelasan kepada fenomena perebutan kuasa itu berdasarkan kepada mekanisme masing-masing.

Usaha membentuk pakatan atau Team dilakukan sebagai satu strategi bagi memastikan kemenangan pasukan pilihan masing-masing di dalam sesebuah percaturan kuasa pertandingan di dalam sesebuah pemilihan, samada di peringkat cawangan, bahagian atau majlis tertinggi. Pembentukan pakatan ini tidak semestinya berasaskan kepada populariti atau kewibawaan calon atau kumpulan yang bertanding tetapi bersandarkan kepada sentimen berkumpulan. Selain membentuk pakatan, amalan berpuak juga merupakan satu senario yang berlaku di dalam mana mana parti politik termasuklah UMNO. Kewujudan Puak atau kumpulan di dalam parti politik itu berlaku apabila ahli politik diikat secara longgar dengan kepimpinan atau tanpa kepimpinan yang jelas dengan menonjolkan kumpulan masing-masing kepada perwakilan di dalam pemilihan parti.

Di dalam perkembangan siri krisis Elit politik di Negara Malaysia empat perkara akan terlibat di dalamnya iaitu Personaliti Pemimpin atau individu terbabit, Politik Hubungan antara Etnik (*Inter-Etnik*), Politik Hubungan dalaman etnik (*Intra Etnik*), Topik-topik umum seperti isu Agama, Pendidikan, Kebajikan, Alam Sekitar, Patriotisme, gender, warga emas, belanjawan dan isu serta hal ehwal antarabangsa. Dan di dalam siri-siri krisis tersebut yang berlaku 4 kriteria ini diambil perhatian iaitu Siapa atau watak utama yang terlibat, Apakah isu-isunya yang terlibat dan dilibatkan, Sebab musabab pemula kepada krisis dan apakah pengakhiran kepada krisis tersebut serta implikasinya. Pergolakan-pergolakan atau

krisis pernah dilalui oleh Parti Politik UMNO. Malahan DNA UMNO itu adalah krisis dimana krisis itulah dikatakan mewujudkannya, membina, memperkukuh, memperkasa dan juga memberikan kelemahan kepada parti politik tersebut. Walaupun pergolakan-pergolakan ini membantu proses kematangan UMNO tetapi di sesetengah tempat fenomena ini hampir menamatkan usia parti itu sendiri.

4. SIRI-SIRI KONFLIK KRISIS DALAMAN

Bahagian ini membincangkan pergolakan-pergolakan yang pernah dilalui oleh UMNO. Walaupun pergolakan-pergolakan ini membantu proses kematangan UMNO tetapi di sesetengah tempat fenomena ini hampir menamatkan usia parti itu sendiri. Krisis awal UMNO berlaku seawal tahun 1946 tahun pertama parti itu dibentuk. Selepas itu berlaku pergolakan pada tahun 1951,1953,1964,1969,1976,1978,1982,1987,1998, 2013 dan 2016

4.1 PKMM Keluar UMNO 1946

Pada 29 Jun 1946, Parti Kebangsaan Melayu Malaya (PKMM) telah menarik diri daripada bergabung dengan UMNO. Peristiwa bersejarah dalam perkembangan politik Melayu ini berlaku semasa UMNO mengadakan persidangan perwakilannya selama dua hari iaitu pada 29-30 Jun 1946, bertempat di Dewan Bandaran, Ipoh. Persidangan perwakilan UMNO ini telah dipengerusikan oleh Datuk Onn bin Jaafar dan diadakan khas bagi membincangkan undang-undang pertubuhan, bentuk dan coraknya lambang UMNO dan tentang langkah-langkah penentangan yang berkesan terhadap penubuhan Malayan Union.

4.2 Onn Jaafar Keluar UMNO 1951

Persaingan politik antara Tunku Abdul Rahman dan Dato' Onn Jaafar pada era 1940-an dan 1950-an adalah disebabkan oleh dua orientasi politik yang berbeza. Tunku dilihat lebih cenderung kepada nasionalisme tradisional, manakala Dato'Onn Jaafar lebih bersikap anti feodal (Saharuddin Maaruf 1988:125). Hal ini dapat diperhatikan dalam isu pelantikan Timbalan Pesuruhjaya Tinggi Inggeris di Malaya. Sultan Badlishah telah memainkan peranan menggerakkan Raja-raja Melayu lain untuk sama-sama menentang cadangan Dato'Onn. Baginda dipercayai mendapat nasihat daripada Tunku Abdul Rahman memandangkan beliau abang kepada Tunku. Konflik Dato' Onn dengan pihak istana Kedah dapat dilihat menerusi ucapan yang disampaikan ketika majlis perpisahan beliau dengan UMNO. Sikap anti feodal Dato'Onn bukanlah baru kerana beliau sebelum ini pernah berkrisis dengan istana Johor. Tindakan Dato'Onn mengkritik pihak Inggeris dan Sultan Johor telah mengundang tindakan 'buang kerja' pada tahun 31 Jun 1920. Dato'Onn mengkritik Sultan Ibrahim kerana tindakan baginda melelong harta ayahnya Dato'Jaafar yang dikatakan berhutang dengan kerajaan negeri Johor. Hanya pada tahun 1922, Dato'Onn diambil kembali bekerja setelah Tunku Ismail berjaya memujuk Sultan Ibrahim. Peristiwa perletakan jawatan Dato' Onn Jaafar sebagai Yang dipertua UMNO merupakan krisis awal yang melibatkan parti tersebut. Rentetan peristiwa tersebut telah berlaku perpecahan atau kepuakan dalam parti UMNO. Parti secara kasar telah terbahagi kepada mereka yang menyokong Dato' Onn Jaafar dan mereka yang tidak bersetuju dengan idea-idea Dato' Onn Jaafar. Seterusnya penubuhan IMP sebagai parti yang mendokong kepercayaan parti pelbagai kaum telah menambah perpecahan dalam kalangan orang-orang Melayu.

4.3 Penubuhan Parti Islam Semalaysia (PAS) 1951

Secara teknikalnya penubuhan PAS adalah daripada Biro Agama UMNO susulan daripada beberapa siri perjumpaan antara ulama Islam yang berlangsung pada penghujung tahun 1940-an dan awal 1950-an. Penubuhan PAS secara tidak langsung telah memberi satu alternatif kepada orang Melayu untuk menyalurkan sokongan kepada sebuah parti yang difikirkan dapat memperjuangkan cita rasa politik masing-masing. Pada 22 Mac 1947, satu persidangan dikenali sebagai Persidangan Ekonomi Agama Se Malaya telah diadakan di Madrasah II-Ihya Assyariff, Gunung Semanggol, Perak. Melalui persidangan ini satu organisasi dikenali sebagai Majlis Tertinggi Agama (MATA)³ ditubuhkan. MATA bertujuan untuk mengorganisasikan serta mengambil alih sistem pentadbiran agama daripada tangan Raja-raja Melayu serta juga ulama *establishment* yang bertugas di Majlis Agama dan Pejabat Agama Negeri (Mohd. Sarim 1982:168). Pada 6 November 1977, Tun Hussein Onn, Perdana Menteri Malaysia mengemukakan satu akta rang undang-undang di parlimen bagi megisytiharkan darurat di Kelantan. Jawatankuasa Kerja PAS menolak akta tersebut dan memutuskan semua menteri dan Setiausaha Parlimen PAS meletakkan jawatan masing-masing. Dalam perbahasan tentang akta tersebut di parlimen, Dato' Asri Muda menolak akta tersebut, bagaimanapun akta itu tetap diterima sebagai Akta Darurat di Kelantan. Tindakan Dato' Asri Muda membantah akta tersebut menyebabkan dia dikenakan tindakan disiplin oleh Jawatankuasa Pusat BN. Pada 8 Disember 1977, UMNO mencadangkan PAS dipecat daripada BN kerana kegagalannya memecat Dato' Asri Muda. Pada 13 Disember 1977, BN memecat PAS. Dengan itu tamatlah kerjasama PAS dengan kerajaan Persekutuan di Kelantan. Pada Pilihan raya Umum 1978, PAS telah kembali menjadi pembangkang kepada kerajaan BN. Bagaimanapun dalam Pilihan raya Umum 1978 itu, PAS menerima kekalahan teruk sehingga Kelantan terlepas daripada tangan PAS. Pada tahun 1982, kepimpinan Dato' Asri Muda mula diragui oleh penyokong PAS sehingga beliau terpaksa meletakkan jawatan sebagai Presiden PAS. Selanjutnya Dato' Asri Muda mengumumkan menarik diri daripada menjadi anggota PAS dan beliau bertindak menubuhkan parti baru yang dikenali sebagai HAMIM.

4.4 Pemecatan Datuk Panglima Bukit Gantang 1953

Kali pertama UMNO menghadapi krisis akibat daripada pemecatan pemimpinnya ialah pada tahun 1953. Tokoh yang dipecat ialah salah seorang pengasas UMNO yang begitu berpengaruh di Perak. Beliau ialah Dato' Panglima Bukit Gantang iaitu Datuk Abdul Wahab Datuk Abdul Aziz, yang telah menggunakan pejabat guamannya untuk menjalankan sokongan dan pentadbiran UMNO antara tahun 1946-1949. Datuk Abdul Wahab Datuk Abdul Aziz merupakan Setiausaha Agung UMNO yang pertama dan beberapa kali pernah menjadi Timbalan dan Naib Presiden UMNO dan anggota Majlis Kerja Tertinggi (MKT) UMNO. Beliau juga merupakan Orang Besar Lapan Perak yang sangat rapat dengan Sultan Perak, Sultan Abdul Aziz Shah. Ramlah Adam (1998) menyatakan tindakan Datuk Abdul Wahab mengetuai 6 orang Menteri Besar Negeri Melayu menubuhkan *National Convention* itu, menyinggung Tunku Abdul Rahman sebagai Presiden UMNO. Daripada segi parti, Datuk Abdul Wahab adalah Ketua UMNO Perak, beliau nampaknya telah membelakangkan Tunku Abdul Rahman sebagai seorang ketua pusat UMNO. Tunku sepatutnya diberitahu ataupun diminta kebenarannya. Keduanya, di segi kepimpinan Tunku bimbang Datuk Abdul Wahab akan mengatasi pengaruhnya, kerana beliau adalah veteran UMNO yang telah sebatu perjuangan UMNO

---

³ Selepas ini dirujuk sebagai MATA.

dalam darah dagingnya. UMNO Perak memang terletak dalam pengaruhnya kerana beliau adalah pemimpin UMNO Perak sejak tahun 1946 lagi melalui Perikatan Melayu Perak (PMP), persatuan yang mendokong UMNO dan kemudian menjadi Bahagian UMNO Perak. Tunku pula baru memimpin UMNO Tanah Melayu pada akhir tahun 1951, beliau bukan sahaja baru dalam kepimpinan pusat. Tunku melihat Datuk Abdul Wahab adalah sisa pengaruh Dato' Onn, yang akan terus mengancam kepimpinannya dalam UMNO. Tunku juga menghadapi hal yang sama di Kuala Lumpur apabila Ketua Bahagian UMNO Kuala Lumpur, Datin Puteh Mariah, juga adalah sahabat Dato' Onn. Ketiganya, Datuk Abdul Wahab adalah lebih bijaksana dan berpengalaman dalam politik dan pentadbiran yang merupakan aset penting untuk memenangi hati British dan Raja-raja Melayu. Tunku juga secara peribadi pernah bertelingkah dan mencemburui kecemerlangan Datuk Abdul Wahab sebagai pelajar undang-undang di Temple Inn, tempat mereka menuntut. Kejayaan Datuk Abdul Wahab lulus dengan cemerlang pengajiannya telah membolehkan beliau menjadi Presiden Persatuan Pelajar-pelajar Melayu Great Britain menggantikan Tunku Abdul Rahman sendiri. Tunku terpaksa menghabiskan lebih daripada 10 tahun untuk lulus sedangkan Datuk Abdul Wahab hanya mengambil masa yang singkat seperti sepatutnya dan terus diterima ke Bar pada tahun depannya. Maka sebab politik, prosedur dan peribadi menjadi alasan untuk memecat Datuk Abdul Wahab daripada UMNO pada 2 April 1953 dan diisytiharkan dalam mesyuarat agung UMNO di Melaka, tanpa Datuk Abdul Wahab dipanggil membela diri. Perwakilan Perak telah meninggalkan mesyuarat sebagai tanda protes, kecuali Ghazali Jawi (Tan Sri) yang kemudian dilantik menggantikan Datuk Abdul Wahab. Bukan mudah untuk mencabut pengaruh Datuk Abdul Wahab daripada penyokong-penyokong UMNO. Sumbangan dan peranan Datuk Abdul Wahab sebagai penyatu orang Melayu Perak menentang Malayan Union, menyingkirkan pengaruh PKMM dan API serta AWAS yang bertapak kuat di Padang Rengas dan Madrasah Gunung Semanggol dan hubungan rapatnya dengan Sultan, serta pengaruhnya dalam kalangan golongan bangsawan dan elit Perak terutama dalam kalangan pegawai Malay Civil Service (MCS), guru-guru, penghulu, tok sidang dan masyarakat Melayu yang masih tertutup bukan mudah untuk dikikis.

4.5 Pemecatan Ultra Melayu 1969

Kejadian pada 13 Mei 1969, telah mengoncong pemerintahan Tunku Abdul Rahman sebagai Perdana Menteri Malaysia. Di Kuala Lumpur hubungan antara kaum Melayu dan Cina telah menjadi tegang. Datuk Harun Idris telah menggerakkan sekumpulan pemuda yang dikenali "Pemuda-pemuda Tahan Lasak" berarak di sekitar Kampung Baru bertujuan menunjukkan kekuatan orang Melayu kepada orang-orang Cina. Pada 11 dan 12 Mei 1969, penyokong-penyokong parti pembangkang turut berarak di sekitar Kuala Lumpur seolah-olah merayakan kemenangan dalam pilihan raya umum 1969. Beberapa hari sebelum itu iaitu pada 10 Mei 1969, pilihan raya umum dilangsungkan dan menyaksikan Parti Perikatan kalah di beberapa buah kerusi penting. Di Kuala Lumpur rusuhan antara kaum telah berlaku. Rumah-rumah dibakar, ahli parti-parti politik memenuhi jalan raya, pasukan keselamatan bertungkus lumus cuba mengawal keadaan namun kekacauan terus menerus berlaku. Akhirnya pasukan tentera dipanggil membantu mengawal keamanan dan perintah berkurung diisytiharkan (Hng 2004). Sebelum berlakunya Peristiwa 13 Mei 1969, beberapa perkembangan politik telah berlaku di Tanah Melayu. Sejak selesainya Pilihan raya Umum 1964, keadaan politik negara tidaklah begitu tenteram. Isu-isu perkauman yang pernah dibangkitkan oleh PAP telah diteruskan oleh DAP. Antara isu yang menjadi perdebatan antara kaum itu ialah cadangan penubuhan Universiti Kebangsaan Malaysia, penubuhan Universiti Merdeka, isu bahasa kebangsaan, kedudukan ekonomi bumiputera, dan

kemiskinan dalam kalangan penduduk Melayu di luar bandar. Isu-isu di atas telah dibincangkan secara terbuka dan tuduh-menuduh antara kaum berjalan tanpa adanya sebarang sekatan. Antara mereka yang menjadi juara suara orang-orang Melayu ialah Syed Jaafar Albar, Syed Nasir, Harun Idris, Musa Hitam, Abdullah Ahmad dan Dr. Mahathir. Lee Kuan Yew pemimpin parti PAP menyifatkan mereka ini sebagai “Ultra Melayu.”

Pemimpin-pemimpin yang digelar “Ultra” ini bukan sahaja membela nasib orang Melayu, mengkritik pemimpin Cina malah Tunku Abdul Rahman turut menjadi mangsa kritikan. Dr.Mahathir menuduh Tunku Abdul Rahman terlalu berlembut dengan tuntutan orang Cina sehingga berlakunya Peristiwa 13 Mei 1969. Pada 17 Jun 1969, Dr.Mahathir telah menulis sepucuk surat kepada Tunku Abdul Rahman melahirkan perasaan tidak puas hati dengan gaya pemerintahan Tunku. Antaranya ialah cara Tunku menangani permasalahan orang Melayu sehingga berlakunya ketegangan kaum Melayu dan Cina. Surat Dr. Mahathir telah “terbocor” dan disalin serta disebarikan secara meluas. Akibatnya Tunku berpendapat Dr. Mahathir harus keluar daripada Majlis Tertinggi UMNO dan dipecat daripada menjadi ahli parti (Milne, 1982). Pada 12 Julai 1969, Dr.Mahathir telah dipecat daripada menjadi ahli UMNO. Bersama-sama beliau ialah Musa Hitam yang turut dipecat pada 28 Julai 1969. Musa Hitam pada masa menjalani tempoh penyingkirannya telah berangkat ke London untuk menyambung pelajaran. Pertentangan antara Tunku Abdul Rahman dengan Dr.Mahathir pada umumnya telah diketahui ramai. Namun hal ini menjadi terbuka setelah surat Dr.Mahathir kepada Tunku disebarikan secara meluas dan pemecatan Dr.Mahathir diambil oleh Tunku. Semasa menjalani tempoh pemecatannya, Dr.Mahathir menulis sebuah bukunya bertajuk *The Malay Dilemma* yang diterbitkan di Singapura. Buku ini diharamkan di Malaysia sehinggalah ia ditarik balik ketika Dr.Mahathir menjadi Perdana Menteri. Dr.Mahathir hanya kembali kepangkuan UMNO setelah Tun Abd Razak menjadi Perdana Menteri menggantikan Tunku Abdul Rahman.

4.6 Penentangan Sulaiman Palestine 1978

Pemilihan UMNO 1978, mencatat sejarah apabila tradisi UMNO telah dipecahkan gara-gara tindakan yang diambil oleh Sulaiman Palestine. Sulaiman Palestine telah mengumumkan akan bersama-sama Hussein Onn bertanding merebut jawatan Presiden UMNO. Akhbar Utusan Malaysia melaporkan buat kali kedua dalam sejarah 32 tahun UMNO, jawatan Presiden akan ditandingi bila pemangku Presiden Datuk Hussein Onn ditentang oleh seorang tokoh veteran Haji Sulaiman Palestine. Kali pertama ialah dalam tahun 1952 bila Tunku Abdul Rahman mengalahkan C.M. Yusoff dengan undi majoriti (Utusan Malaysia, 14 September 1978). Orang ramai berminat dengan pertarungan ini kerana ia akan menjawab dua persoalan. Pertama, sejauhmana popularnya Sulaiman Palestine dan kedua, tentang pendiriannya yang ditegaskan beberapa kali melalui akhbar-akhbar bahawa jika menang beliau tidak akan menjadi Perdana Menteri sebaliknya akan menyerahkan kepada parti menentukan siapa yang akan menjadi Perdana Menteri. Para pemerhati politik pada ketika itu berpendapat Sulaiman Palestine bersama-sama Khir Johari dan Senu Abdul Rahman, sebagai orang-orang lama yang masih bercita-cita besar untuk mencapai sesuatu yang masih terpendam dalam hati masing-masing. Mereka inilah golongan yang dikatakan cuba membawa kembali Tunku Abdul Rahman masuk kembali ke dalam parti sekurang-kurangnya dilantik sebagai penasihat (Utusan Malaysia, 13 September 1978). Pemilihan UMNO pada kali ini turut dibayangi beberapa peristiwa pada sebelumnya. Antara lain ialah kegetiran parti dalam menangani isu Harun Idris dan baru selesainya pilihan raya umum pada tahun itu. Rentetan daripada itu juga timbul isu tidak puas hati dalam kalangan kepimpinan Pemuda UMNO berkenaan dengan pelantikan

beberapa Exco Pemuda ke dalam kerajaan. Isu-isu ini telah mempengaruhi mood pemilihan pada tahun tersebut. Keputusan pemilihan menetapkan Hussein Onn menang dengan 898 undi berbanding pencabarnya sebanyak 250 undi dan ini secara tidak langsung mengesahkan jawatan yang dipangkunya sejak Januari 1976. Sementara itu Sulaiman menegaskan undi sebanyak 250 yang diperolehnya bukanlah undi protes sebaliknya beliau beranggapan bahawa ia adalah satu jalan yang sihat bagi melahirkan pembangkang yang sihat untuk mengawal perjalanan parti. Selain itu, beliau bertanding adalah untuk melahirkan satu kesedaran bahawa satu pembangkang yang sihat perlu diwujudkan dalam parti (Utusan Malaysia, 16 September 1978).

4.7 Penentangan Tengku Razaleigh Hamzah 1987

Perhimpunan Agung UMNO pada April 1987, mencatat sejarah apabila pemilihan Majlis Tertinggi menyaksikan kedudukan presiden telah dicabar dengan hebat sekali. Pada masa yang sama, beberapa jawatan tertinggi lain seperti timbalan presiden, naib presiden dan ahli Majlis Tertinggi turut menjadi rebutan dalam kalangan pemimpin-pemimpin UMNO. Dalam hal ini kedudukan Dr. Mahathir sebagai presiden parti telah dicabar oleh Tengku Razaleigh Hamzah. Sejarah UMNO memperlihatkan sejak pemilihan Agung parti pada 1978, kedudukan presiden UMNO pada ketika itu disandang oleh Hussein Onn buat pertama kali dalam sejarah telah dicabar oleh Sulaiman Palestine (Shamsul A.B 1988). Tindakan Sulaiman Palestine pada ketika itu telah melanggar tradisi parti dan dianggap tidak lebih sebagai satu protes kepada presiden parti. Walau apapun alasan yang diberikan, tindakan penentangan terhadap presiden parti melalui proses pemilihan dalam Perhimpunan Agung UMNO bukanlah sesuatu yang baru. Apabila Dr. Mahathir dilantik menjadi Perdana Menteri pada Julai 1981, kedudukan beliau tidaklah begitu kuat. Beliau juga dikatakan menghadapi masalah dalam memilih timbalannya dalam kerajaan dan parti. Tengku Razaleigh Hamzah yang lebih "senior" kedudukannya dalam barisan kepimpinan UMNO tidak dipilih secara automatik sebagai Timbalan Perdana Menteri. Sebaliknya Dr. Mahathir lebih gemar jawatan itu dipertandingkan melalui Perhimpunan Agung UMNO 1981. Sehubungan dengan itu, pada Perhimpunan Agung UMNO tahun 1981, parti UMNO telah menyaksikan perebutan jawatan Timbalan Presiden. Dua calon yang bertanding ialah Tengku Razaleigh Hamzah dan Musa Hitam selaku Menteri Pelajaran pada waktu itu. Kedua-dua calon ini mendapat sokongan kuat perwakilan. Musa Hitam dilihat lebih berpeluang kerana imej yang dimilikinya sebagai seorang tokoh yang memperjuangkan 'suara Melayu' berbanding lawannya. Sementara itu, Tengku Razaleigh Hamzah yang kurang digemari kerana dikatakan terlalu rapat dengan golongan peniaga Cina. Biarpun pada satu ketika Tengku Razaleigh Hamzah mendapat sokongan lebih besar namun ucapan Hussein Onn selaku Presiden pada ketika itu telah secara tidak langsung merestui supaya Musa Hitam dipilih dan natijahnya Tengku Razaleigh Hamzah telah kalah dengan kekurangan 205 undi berbanding pencabarnya (Means 1991). Pertandingan antara kedua-dua tokoh ini berulang lagi dalam pemilihan berikutnya iaitu pada 1984. Sekali lagi dalam perhimpunan itu Tengku Razaleigh Hamzah telah tumpas dengan hanya memperoleh undi sebanyak 501 undi berbanding Musa Hitam sebanyak 774 undi.

4.8 Pakatan Musa Hitam dan Tengku Razaleigh Hamzah (Perang Bangsaawan)

Pada penghujung 1986 tersebar khabar bahawa Musa Hitam bersama Tengku Razaleigh akan bersatu menentang Dr.Mahathir pada perhimpunan UMNO 1987. Sebenarnya sejak pertengahan 1980-an Musa Hitam dan Tengku Razaleigh telah menunjukkan rasa tidak senang dengan gaya kepimpinan Dr.Mahathir. Pada awal Disember 1986, kedua-dua pihak telah mengadakan beberapa siri pertemuan membincangkan sebarang kemungkinan untuk mereka mengadakan pakatan bagi menentang Dr.Mahathir (In-Won 2003). Mereka berdua mulai kelihatan mengadakan majlis-majlis parti bersama-sama di Johor Bahru dan di Gua Musang. Kesemua majlis mereka dihadiri oleh ribuan manusia termasuk golongan bukan Melayu. Angin perubahan memang mula dirasai (Rais 2004:507). Pada 11 April 1987, Tengku Razaleigh mengumumkan beliau akan bertanding menentang Dr.Mahathir bagi merebut jawatan Presiden UMNO dalam pemilihan Majlis Tertinggi pada 24 April 1987. Pada masa yang sama Musa Hitam akan bertanding mempertahankan kedudukannya sebagai Timbalan Presiden dan dicabar oleh Ghaffar Baba (Fan Yew Teng, 1989). Media massa menyifatkan pertandingan antara kumpulan Tengku Razaleigh dengan Dr.Mahathir sebagai pertandingan “Team A dan Team B.” Team A adalah pakatan Dr.Mahathir bersama Ghaffar Baba sementara Team B merupakan pakatan Tengku Razaleigh Hamzah dan Musa Hitam. Pendapat Rais (2004) tentang Anwar Ibrahim ada kebenarannya. Shamsul A.B (1988:184) dalam analisis beliau menyatakan pertembungan antara dua gergasi UMNO sebenarnya telah menguntungkan politik Anwar Ibrahim. Anwar Ibrahim hadir ke dalam UMNO pada Mac 1982, sedikit sebanyak merupakan hasil inisiatif yang turut di ambil oleh Tengku Razaleigh Hamzah. Pada April 1982, beliau memenangi kerusi parlimen Permatang Pauh dengan undi yang besar. Seterusnya beliau dilantik sebagai Timbalan Perdana Menteri dan kemudiannya berjaya merebut jawatan Ketua Pemuda UMNO selepas menumpaskan Suhaimi Kamaruddin. Hal ini secara tidak langsung menempatkan diri beliau sebagai salah seorang “ex-officio” Naib Presiden UMNO. Tidak lama selepas itu beliau dilantik sebagai menteri penuh di Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan. Selepas pilihan raya umum 1986, Anwar Ibrahim dilantik sebagai Menteri Pelajaran. Pada pemilihan UMNO 1987, Anwar Ibrahim bertanding pula untuk jawatan Naib Presiden UMNO.

4.9 Pemecatan Anwar Ibrahim 1998

Pada 2 September 1998, Datuk Seri Anwar Ibrahim telah dipecat daripada jawatannya sebagai Timbalan Perdana Menteri. Pada hari berikutnya beliau turut disingkir daripada jawatan Timbalan Presiden dan ahli UMNO. Pemecatan Anwar telah membawa UMNO ke dalam krisis yang besar pada dekad 1990-an. Tindakan ini juga menjadi krisis kedua terbesar dalam karier Dr.Mahathir sebagai presiden parti sejak peristiwa pepecahan UMNO 1987. Pemecatan Anwar telah mengubah lanskap politik negara dan kesannya tidak hanya diterima oleh UMNO tetapi melebar ke atas semua parti politik di Malaysia. Perhubungan Anwar dengan Dr.Mahathir dipercayai bermula sejak tahun 1969 apabila kedua-duanya memainkan peranan dalam menentang kepimpinan Perdana Menteri Tunku Abdul Rahman. Anwar pada ketika itu sebagai pemimpin pelajar di Universiti Malaya telah menjemput Dr.Mahathir berucap dalam majlis bersama pelajar yang dianjurkan oleh beliau. Kemaraan Anwar dalam politik UMNO telah menimbulkan perasaan iri hati dalam kalangan segelintir pemimpin UMNO. Mereka berpendapat Anwar telah dilayan dengan begitu istimewa oleh Dr.Mahathir. Bagi mereka Anwar berjaya menggunakan kedudukan “istimewa” di sisi Dr.Mahathir dengan membawa masuk beberapa elemen yang dikatakan bertentangan dengan sentiment golongan “establishment” dalam UMNO.

Kemuncak kepada krisis Anwar dan Dr.Mahathir berlaku pada 2 September 1998. Bagaimanapun sebelum tarikh itu, pertentangan antara kedua-duanya telahpun berlaku. Misalnya pada Perhimpunan Agung UMNO 1995 dan semasa lawatan Dr.Mahathir ke luar negara pada Julai hingga Ogos 1997. Telah tersebar khabar angin menyatakan bahawa sudah tiba masanya kedudukan Dr.Mahathir sebagai Perdana Menteri perlu diganti oleh Anwar. Pada Julai 1997, krisis ekonomi telah melanda dalam kalangan negara-negara Asia Tenggara. Bermula di Thailand krisis menjalar ke beberapa buah negara seperti Filipina, Indonesia dan Malaysia. Di Malaysia, krisis ini bukan sahaja menjejaskan ekonomi namun turut memberi kesan kepada politik dalaman negara. Dr.Mahathir sebagai perdana menteri telah mengecam spekulator-spekulator mata wang yang menyebabkan krisis ini berlaku (Syed Husin 2001). Bagaimanapun pendapat Dr.Mahathir disanggah oleh Anwar Ibrahim selaku Menteri Kewangan Malaysia pada ketika itu. Beliau menyatakan bahawa krisis ekonomi di Malaysia adalah disebabkan oleh faktor dalaman iaitu berleluasanya amalan rasuah, kronisme dan nepotisme.

4.10 Perpecahan Dalaman UMNO

Krisis pemecatan Anwar Ibrahim daripada jawatan parti dan kerajaan telah menyebabkan ahli UMNO berpecah. Mereka yang selama ini meyokong kuat Anwar Ibrahim bertindak keluar daripada parti UMNO untuk menyertai parti PAS ataupun parti Keadilan. Manakala golongan lain ialah mereka yang bersimpati dengan Anwar Ibrahim tetapi memilih untuk kekal dalam parti. Pemecatan Anwar Ibrahim turut membawa kepada penangkapan beberapa orang UMNO yang rapat dengannya di bawah ISA. Antara yang ditahan ialah Ahmad Zahid Hamidi, Ketua Pemuda UMNO Malaysia, Ruslan Kassim, Ketua Pemuda UMNO Negeri Sembilan, Kamaruddin Jaafar, Pengerusi Institut Kajian Dasar, Ahmad Azam Abdul Rahman, Presiden ABIM, Mukhtar Redhuan, Timbalan Presiden ABIM, Abdul Halim Ismail, Naib Presiden ABIM, Shahrudin Badarudin, Setiausaha Agung ABIM, Dr.Sidek Baba, Timbalan Rektor Hal Ehwal Pelajar Universiti Islam Antarabangsa, Tamunif Mokhtar, Ketua UMNO Bahagian Bandar Tun Razak, Kamaruddin Mohd.Noor, Ketua UMNO Bahagian Pasir Puteh, Amidi Abdul Manan, Presiden Persatuan Kebangsaan Pelajar Islam Malaysia dan Dr.Zamri Abdul Kadir, Ketua Pergerakan Pemuda UMNO Lumut, Perak. Di samping itu beberapa minggu selepas pemecatan Anwar Ibrahim, dua orang rakan rapat beliau telah diarah meletakkan jawatan daripada memegang jawatan ketua editor akhbar utama negara iaitu Utusan Malaysia dan Berita Harian. Mereka ialah Johan Jaaffar dan Ahmad Nazri Abdullah. Hal ini diikuti perletakan jawatan Pengarah Urusan Sistem Televisyen Malaysia (TV3) dan kekosongan jawatan-jawatan ini telah dipenuhi oleh mereka yang diketahui sebagai penyokong Dr.Mahathir (In-Wong 2003).

5. RUMUS BICARA

Perbezaan yang pelbagai, yang berpotensi untuk membawa kepada pergolakan, berkekrisis dan berpecah belah dan ada ketikanya dilupakan untuk sementara jika berkongsi matlamat misi dan visi agenda perjuangan yang sama. Namun hayat itu masih berterusan, disebalik beberapa siri konflik dan krisis, perubahan berlaku, perpecahan dan kepuakkan terjadi, namun riwayat UMNO mampu kekal dan bertahan lebih lama berbanding riwayat parti-parti politik yang seusia dan sezaman dengannya. Ternyata UMNO itu boleh dikatakan lahir dari krisis, dengan krisis parti ini hidup dan berkembang serta bertahan, dengan krisis itu juga dikatakan melemahkan, membawa kepada kepuakkan dan perpecahan dalaman juga luaran dan adakalanya dengan krisis dan pergolakan itu juga UMNO mampu kembali membina, memperkukuh dan memperkasa sekaligus bertahan sehingga muktahir ini. Krisis awal UMNO berlaku seawal tahun 1946 tahun pertama parti itu dibentuk. Selepas itu berlaku pergolakan pada tahun 1951,1953,1964,1969,1976,1978,1982,1987, dan 1998, 2008 dan 2015. Tetapi krisis krisis yang berlaku itu tidak menamatkan riwayat parti UMNO sebaliknya riwayatnya masih berkesinambungan sehingga ke hari ini dengan di warnai pasang surut politik Malaysia dan UMNO masih berupaya menerajui Kerajaan Malaysia walaupun sarat dengan krisis demi krisis di dalam elit kepimpinan politiknya.

Pada umumnya sumber pergolakan dalam UMNO itu diperoleh daripada dua iaitu organisasi dan individu dalam parti itu sendiri. Daripada segi organisasi, pergolakan diakibatkan oleh perbezaan kepercayaan organisasi yang bergabung dalam UMNO seperti kes penarikan diri PKMM. Faktor yang hampir sama terjadi apabila pimpinan biro agama UMNO keluar membentuk PAS pada 1951.Sementara itu perbezaan pendapat mahupun prinsip dalam kalangan pemimpin UMNO turut menjadi punca pergolakan. Hal ini dapat dilihat dalam kes Dato'Onn Jaafar, pemecatan Dato' Panglima Bukit Gantang, Aziz Ishak, Dr.Mahathir, Tengku Razaleigh Hamzah dan Anwar Ibrahim. Pemimpin-pemimpin ini terpaksa keluar daripada parti sama ada secara sukarela mahupun dipecat hanya kerana perbezaan kepercayaan dan prinsip dengan kepimpinan parti. Selain itu masalah moral seperti kes Dato'Harun Idris dan Dato'Mokhtar Hashim juga menyebabkan mereka disingkirkan daripada UMNO.

Walaupun kedua-dua mereka mempunyai penyokong yang ramai di atas kapasiti mereka sebagai pemimpin dalam parti dan kerajaan, UMNO tetap patuh kepada keputusan undang-undang. Ertinya UMNO sebagai sebuah gerakan sosial Melayu terbesar tidak dapat berkompromi daripada segi pelanggaran undang-undang dalam kalangan ahlinya. Secara ringkasnya, pergolakan dalaman UMNO berlaku kerana terdapat perbezaan yang secara semulajadi telah wujud seawal pembentukan parti itu pada 1946. Melalui perjalanan masa perbezaan ini menjadi bertambah besar apabila ada pemimpin tertentu yang meletakkan kepentingan peribadi melampaui segalanya. Justeru, pelbagai bentuk salah laku dilakukan oleh pemimpin-pemimpin UMNO. Namun begitu, perkara seperti inilah yang telah memantapkan UMNO dan mewarnai sejarah perkembangan parti itu dalam politik Melayu di Malaysia.

RUJUKAN

- Abdul Rahman Embong. 2000. *Negara Bangsa Proses dan Perbahasan*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Abdul Rahman Hj Ismail. 2000. Bangsa: Ke Arah Ketetapan Makna Dalam Membicarakan Nasionalisme Melayu.
- Abdul Rahman Hj Ismail, Azmi Arifin & Nazarudin Zainun (pnyt). 2006. *Nasionalisme Dan Revolusi Di Malaysia Dan Indonesia*. Pulau Pinang: Penerbit Universiti Sains Malaysia.
- Ahmad Atory Hussain. 1993. *Politik Melayu 1980-190 Antara Kepentingan dan wawasan Bangsa*. Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ahmad Nidzamuddin Sulaiman. 2002. Budaya Politik Dalam Masyarakat Majmuk di Malaysia. Dlm. Abdul Monir Yaacob dan Suzalie Mohamad (pytn). *Etika dan Budaya Berpolitik dari Perspektif Islam*. Kuala Lumpur: Insitut Kefahaman Islam Malaysia.
- Amaluddin Darus. 1988. *Serba Salah Melayu Di Malaysia*. Petaling Jaya : Syarikat Abad.
- Alias Mohammad. 2007. Dilema Perjuangan Melayu. *Pemikir*, Bil 47. 79-98.
- Almond & Powell. 1960. *Comparative Politics: A development Approach*. Boston: Little Brown.
- Chamil Wariya. 1988. *UMNO (BARU) Kelahiran dan Perkembangan Awalnya*. Kuala Lumpur: Terbitan 'K' Publishing & Distributors Sdn Bhd.
- Cheah Boon Kheng. 1983. *Red Star Over Malay*. Singapura: Singapore University Press.
- Elie Kedourie. 1966. *Nationalism*. London: Hutchinson & Co Publisheres Ltd.
- Fuziah Shaffie & Ruslan Zainuddin. 2000. *Sejarah Malaysia*. Kuala Lumpur : Fajar Bakti.
- Gullick, J.M. 1978. *Sistem Politik Bumiputra Tanah Melayu Barat*. Terj. Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Hans Kohns. 1972. Nationalism. Dlm. David Sills (pytn). *International Encyclopedia of The Social Sciences*. London: Collier-Macmillan Publishers.
- Hatta Al-Mukmin. 1996. *Dilema UMNO*. Kuala Lumpur : Mukmin Publication.
- Ibrahim Mahmood. 1971. *Sejarah Perjuangan Bangsa Melayu*. Kuala Lumpur: Penerbitan Pustaka Antarabangsa.
- Ishak Saat. 2007. *Sejarah Politik Melayu Pelbagai Aliran*. Shah Alam : Karisma Publication Sdn Bhd.
- Jamaie Hj. Hamil. Mohd Mahadee Ismail, Nidzam Sulaiman, Suzanna Mohamed Isa & Zaini Othman. 2005. Budaya Politik Melayu: Kesenambungan dan Perubahan. Dlm. Sity Daud & Zarina Othman (pytn). *Politik dan Keselamatan*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mahathir Mohammad. 1982. *Dilema Melayu*. Ibrahim Saad (Terj). Kuala Lumpur: Federal Publication.